

MÉRI ISTVÁN: A KLASTROMPUSZTAI LEGENDÁK NYOMÁBAN

MEGSZÓLALNAK AZ ÉVSZÁZADOS ROMOK

József Attila Művelődési Ház, Dorog, 1961

I.

A Pilis hegység hazánk egyik leglátogatottabb kirándulólhelye. A felüdülni vágyó tömegek megcsodálhatják magasba tornyosuló hegycsúcsait és a csupasz sziklaormait, barangolhatnak szarvasokat, őzeket, vaddisznókat rejtő erdőrengetegekben, megpihenhetnek hűs vizű patakjaiknak partján és gyönyörködhetnek termékeny völgyekké simuló tájaiban.

A vidék természeti gazdagsága ősidők óta vonzotta a letelepedni vágyó embereket is. Ezek hol itt, hol ott hagyták átalakító kezük munkájának nyomait. A barlangokban, a patakok mentén, a domboldalakon, sokszor pedig még az eldugott völgyekben és magas hegycsúcsokon is megtalálhatók műveltségük anyagi emlékei.

A vidéket járó mai ember tehát nemcsak a természet szépségét, nyugalját, tiszta levegőjét élvezheti, hanem egyúttal a távoli múltba is betekinthez.

Ám a régmúlt idők emlékeit részben már az erdők avarja és tisztások gyepszőnyege takarja, vagy a megmunkált földek vetése rejti. Csak a maradandó anyagú, kőből emelt, vagy téglából rakott építmények dacoltak az évszázadok és évezredek pusztításaival, csak ezek maradtak meg a történelmi múlt föld fölél emelkedő tanúiként. Így a római korból főként azoknak az erődítéseknek – táboroknak, őrtornyoknak – maradványai őrződtek meg számunkra, amelyek a Duna mentén a pannoniai limes szerves részét képezték.

Sokkal gazdagabban és változatosabban maradt ránk a magyar középkori építészet emlékei. A középkori Magyarország korábbi és későbbi központja - Esztergom és Buda – közé eső területre szerteszágároztak nemcsak az uralkodók és a világi főrangúak, hanem a korai évszázadokban a királysággal összefonódó egyház pompás építkezései is. A visegrádi királyi vár és palota, vagy a Búbánat-völgyi úgynevezett Ákos palotája ugyanúgy erről tanúskodik, mint a dömösi, a pilisszentkeresztii és a pilisszentléleki monostor épülettömbje.

Közülük egyes romok imponáló méreteikkel, magasba szökő falaikkal, boltíves helyiségeik maradványaival és faragványos díszítményeikkel ma is hirdetik a középkori uralkodó osztály feudális hatalmát, gazdagságát és ragyogó pompáját. Látványuk varázsa sugalmazza a hozzájuk fűződő történelmi

események felidézését. A falaik között bolyongókat pedig szinte arra ösztönzik, hogy képzeletben újra építsék és benépesítsék termeit, megelevenítsék a bennük folyó színpompás életet. Ugyanakkor azonban elgondolkoztathatnak arról is, hogy e hajdani építészeti remek emelését ugyanúgy, mint kiváltságos gazdáik gondtalan jólétét tíz- és százezrek verejtékes munkája tette lehetővé.

Más romoknak viszont a földből itt-ott kibukkanó falcsonkjai és szerte hullott mohosodó faragott kövei csak halványan emlékeztetnek a régi nagyságra és csillogásra.

Közéjük tartozik a klastrompusztai romterület is, amely a Pilis hegység legszebb részén s így a leglátogatottabb kirándulóhelyén van.

Épületmaradványai szinte nyomtalanul eltűntek. Így nem a méreteivel és falainak kiképzésével ejti ámulatba a szemlélőt. Még csak nem is a reá vonatkozó régi feljegyzések gazdagságával, vagy különleges tartalmával hívja magára a figyelmet.

A romterületet a távoli múltba visszanyúló, de napjainkban is meglepő elevenséggel élő néphagyományok és legendák teszik vonzóvá és érdekessé. Ezek színes történetekkel hálózzák be ezt a területet. A legendák szálaival át-meg átszótt történeteket az emeli ki az országszerte száz- és ezerszámra élő köznapi babonák és hiedelmet világából, hogy a korai magyar történelem egyik megrázó eseményét, közismert tragédiáját idézik.

A környék lakosságának hagyomány- és hiedelem anyagában nemzedékről-nemzedékre megőrződött helynevek, mint amilyen a klastrom elnevezés, vagy a királyné sírja, a királyné fürdője, a Bence kútja, a Simon halála stb. és a hozzájuk fűződő történetek, kiegészítve a rablóbarátok kincséről, a földalatti cellába zárt barátról szóló legendával, szinte kivétel nélkül II. András király német származású felesége, Gertrud megölésének története köré sűrűsödnek.

Szükségtelen, hogy ezeket a legendákat most részletesen ismertessük. Belőlük most elsősorban az érdekel minket, hogy az esemény színhelyét Klastrompusztára rögzítik és azt is tudni vélik, hogy a királynét itt temették el.

Érintenünk kell viszont azt a kérdést, amelyet a legendák történeti múltjának kutatása vet fel. Klastrompuszta környékének települései, falvai a

török időkben csaknem kivétel nélkül elpusztultak, lakosságuk tehát kicserélődött. Az 1570. évi török adóösszeírásokból az derül ki, hogy az emberlakta helyek nagy része e vidéken már a XVI. században néptelenné vált. Meglepő módon azonban messze földön egyedül éppen Kesztölcöt írták ekkor össze adózó faluként, de még 1593-ban, sőt 1647-ben is szerepel a magyar összeírásokban. – 1570-ben név szerint még túlnyomóan magyar a lakosság. Ma viszont, csaknem kizárólag tótnyelvű lakói vannak a falunak. Ki kell tehát kutatni, hogy mikor és milyen módon következett be ez a lakosságcsere. Éppen ezért tisztázásra vár, hogy a régi lakosság egy része – mint a hagyomány átadója – átvészelte-e a XVII. század második felében a „felszabadító háborúk” viharait? Az ő utódaikról olvashatunk-e az 1732-1750 közötti időben és leszármazottaik-e azok a magyarok, akiket 1827-ben a falu vegyes lakosságában említenek?

A Gertrud-legenda múltjának gondos vizsgálatára figyelmeztet ennek az ágas-bogas hiedelemanyagának a közeli múltban sarjadó egyik mellékhajtása is. Eszerint Lepold Antal – aki az Esztergom-vidéki középkori emlékeknek egyik leglelkesebb kutatója volt, - a 30-as években Olaszországban járt. Rómában, a vatikáni levéltárba, búvárkodása során, állítólag olyan hiteles adatokra bukkant, amelyek kétségtelenné tették, hogy a Gertrudis-tragédia és a királyné elhantolása valóban Klastrompusztán történt. A szólás-mondás szerint Lepold a helyszínen meg is kísérelte a sír felkutatását. – Lepold Antal személyes közléséből tudjuk, hogy nem ásatott s adatokat sem talált. Így a régi legendát alátámasztó és megerősítő fenti történet feltehetőleg egyetlen helyszíni látogatásából és néhány elejtett szavából kerekedett ki. A valóság ez esetben tehát más, mint a szóbeszéd, amely azonban világosan példázza a népi képzelet állandóan ható és alakító erejét.

A vatikáni levéltárból nem kerültek ugyan elő bizonyítékok, de a néphagyomány hitelét általánosságban mégis erősíteni és támogatni látszik az idevonatkozó – eddig ismert- írott források egy része. IV Béla király 1254. évi oklevele mellett, a közel egykorú krónikák közül, egy ausztriai névtelen szerző 1270-es évekből származó verses krónikája lényeges most számunkra. Adatait későbbi hazai krónikáink is megerősítik. Mindezekből ugyanis nemcsak az hámozható ki, hogy a politikai háttérű, megrendítő esemény a környéken történt, hanem az is, hogy a királynét a ciszterciek pilisi kolostorában, tehát

szintén e vidéken temették el. A pilisi cisztercita kolostort III. Béla király 1184-ben alapította. Helye – amelyet az eddigi kutatás többnyire Pilisszentkereszttel hozott kapcsolatba – egyelőre még bizonytalan. A klastrompusztai romokkal való azonosításának s így Gertrud királyné idetemetésének azonban megbízható történeti alapjai hiányoznak.

A klastromi épületekről és azok lakóiról ugyanis okleveleink láthatólag mélyen hallgatnak. Ez a hallgatás annál különösebb, mivel a közeli Kesztlőc faluról már 1075 óta tudunk. I. Géza akkor öt szőlőművelő családot, hét szőlőt és két ekényi földet adományoz a garamszentbenedeki apátságnak. A későbbi időben is újra meg újra felbukkan. A XIII. század végétől azonban, az oklevelek során keresztül, már általában az esztergomi káptalan kesztölci birtokáról tudunk. Az 1294. évi oklevél a falu bíróját, az 1321-i pedig egyik jobbágját említi, 1349-ben pedig templomáról írnak Több ízben – így 1321-ben, 1333-ban és 1393-ban – határainak bejárásáról számolnak be, 1475-ben erdőjét jegyzik fel.

Az elmondottak alapján alig hihető, hogy a régi idők krónikása feledkezett meg a falu közelében álló klastromról. Mostani rövid áttekintésünk során azonban részletesen nem boncolgatjuk, hogy a pergamenre írt régi feljegyzések elkallódtak-e, vagy más oka lehet ennek a titokzatosnak tűnő hallgatásnak. Nem akarunk ugyanis újabb feltevésekkel, vagy a régiek egymásikának megerősítésével, illetőleg cáfolásával az előttünk álló feltárások eredményeinek elébe vágni. A feltevéseknek így csak rövid áttekintésére vállalkozunk.

Az írott források hallgatása és az adatok homályossága eddig csupán találgatásokra adott lehetőséget. A klastromi romokkal foglalkozó történészek megegyeztek abban, hogy kolostort kerestek ezen a helyen. Inkább sejtések, mint bizonyítékok alapján csaknem mindazoknak a szerzetesrendeknek a kolostorát egyeztetni igyekeztek vele, amelyek a környéken valaha is léteztek. Érthető tehát, hogy egyszer a pálosok, másszor a ciszterciek, vagy a johanniták kolostorát vélték felismerni e helyen. Közülük még leginkább a lovagrendek itteni építkezését erősíti néhány oklevélből kiolvasható utalás. Így a johanniták – más néven János-lovagok – birtoklásának nyomai Kesztlőcön és környékén a XIII. és XIV. század első felében kimutathatók. A lovagoknak, akiknek központi monostora 1150 tájától Esztergom-Szentkirályon volt, 1215-ben Szent

Györgyről elnevezett kesztölci templomát említik. Egy 1226-ból származó oklevél is megerősíteni látszik, hogy Kesztlöcön monostoruk létezett. Környékbeli birtokaikról az 1321. évi határjárás tájékoztat. Közvetlenül Klastrompusztára csak 1827-ből származó feljegyzés utal. E szerint a néphagyomány azt tartja, hogy a romok helyén a templomosok kolostora állott.

A lovagrendek felé mutat a népi emlékezés „rablóbarátok” elnevezése is. A János-vitézekről köztudomású, hogy életükben nagyobb szerepet játszott a hadakozás, mint az imádkozás. Sokszor nem csak a világiak, de még más szerzetesrendek birtokaira is fegyverrel rontottak rá.

Mindezek bizonyító ereje kevés ahhoz, hogy Klastrompusztán határozottan a lovagrendek egyikének kolostorával számoljunk. A felmerülő kérdések kibogozásában talán segítséget nyújt majd annak a középkori épületmaradványnak a vizsgálata is, amely a Kesztlöccel szemben lévő „Magasok” nevű dombon került elő.

Egyelőre azonban csak a hézagos írott feljegyzések és a legendák maradtak fenn napjainkig, míg a tárgyi bizonyítékok nagyrészt eltűntek, vagy még a földben rejtőznek. Ezáltal csak fokozódott a rejtelmesség, amelyet a környékről eddig előkerülő tárgyi emlékek egy része még inkább elmélyített.

Nem első ízben járnak ugyanis régészek ezen a területen. Mintegy fél évszázaddal ezelőtt tudós kutatók vizsgálták át a romok közelében emelkedő sziklafal barlangjait. A Legény (Klapec)- és Leánybarlang rétegeiben nemcsak őskori – fiatalabb kőkori, bronzkori, koravaskori – szerszámokat, eszközöket stb. találtak, hanem a kelta-római időre és a magyar középkorra jellemző tárgyakra is rábukkantak. Ezek a barlangok tehát újra és újra szállást nyújtottak a különböző korok védelmet kereső embereinek. Újabban pedig az előbbieknél még magasabban lévő Bivakbarlang átkutatása tízezer évvel korábban élő emberösünk hagyatékát is napfényre hozta. A Legény-barlang középkori emlékének egy XVI. századi pénzhamisító műhely maradványai is előkerültek. Utóbbi leletek és jelentkezésük körülményei nemcsak a magyar történelem egyik letragikusabb korszakára vetettek jellemző fényt, hanem újabb színnel gazdagították a környékhez fűződő legendákat is.

Ennél azonban sokkal lényegesebb, hogy a barlangok rétegeiből az emberi művelődés évezredes történeti folyamata olvasható ki. Így felvetődik a kérdés, vajon nem kell-e legalább ugyanilyen gazdagságban számolnunk az emberi élet nyomaival a klastromi forrás közvetlen környezetében, hiszen az említett barlangok lakóinak ivóvizét is ez a forrás szolgáltatta.

A romok területén is előkerültek már szórványos leletek. Ezeket az utóbbi években Szepessy Géza, a Dorogi Tájmúzeum lelkes vezetője nagy gonddal gyűjtötte össze. Közülük a középkori tárgyak – pl. a pénzek, továbbá a faragott kövek, szerszámok, fegyverek, ékszerek töredékei azt tanúsítják, hogy a X. századtól a XVII. századig lakott lehetett ez a terület. A római-kori leletek viszont már az összekötő kapcsot jelzik a barlangok korábbi leletei felé. – Így tehát azok a kérdések, amelyeket a legendák a XIII. század első felére szűkítenek, évezredekkel felölelő településtörténeti kérdéscsoporttá tágulnak.

Az elmondottakból világosan kiderül, hogy a régi település időrendjének és szerkezetének megismerése, ezen belül a középkori épületek megállapítása, a lakók életének megelevenítése egyúttal a legendák mögötti valóság kiderítése, az írott adatok és a néphagyomány alapján lehetetlen. Egyre határozottabb alakot öltött tehát az a felismerés, hogy a felmerülő kérdések megoldása csupán a romterület teljes feltárásától várható.

A rendszeres ásatómunka megindítását az a hatalmas társadalmi megmozdulás tette időszerűvé, amely a környék átalakítását tűzte ki célul. A dorogi bányászok üdülőjének és pihenőjének helyéül választották a romokkal szomszédos területet, hogy földalatti nehéz munkájuk után, tiszta levegőjű, nyugalmas és csendes helyen tölthessék szabad idejüket.

A nagy elhatározás nyomában meginduló átalakító munkával egyidejűleg felelevenedtek és mind szélesebb körben terjedtek el a romokhoz fűződő néphagyományok. Az igazság kiderítésének egyre erősödő igénye a munkálatok szerves részévé tette az ásatásokat is.

II.

Az ásatást helyszíni terepszemle előzte meg.

1959. év nyarán Szepessy Géza kalauzolásával indultunk útnak. Amikor a 900 éves múltra visszatekintő Kesztlőc községtől a romok irányában felfelé haladunk a völgyben, bennünket is megragadott a táj varázsos szépsége. Egyik oldalon a magasba szökő, meredek, csupaszon fehérülő sziklafalak és lábuknál az erdők fáinak változatos árnyalatokban játszó zöld lombja, a másik oldalon a művelés alá fogott dombok hullámos lankáinak sokszínű foltjai színpompás együttesé olvadtak össze.

A megművelt földek fokozatos elmaradása, az egyre meredekebbé váló és szűkülő völgy mindinkább jelezte, hogy célunk közelébe értünk.

Utunkon mindedig végigkísért az új műút kialakított csíkja, mint a hegyoldalba belehasító, kígyózva haladó sebhely. Ez a meginduló közösségi tevékenység első látható eredménye. - Új társadalmunk alakította emberek itteni munkája egyik emlékezetes mozzanatának azonban mi is tanúi voltunk. Utunkba eső dombocskára felkapaszzkodva, a völgy egyik kis katlana tárult szemünk elé. Benne nekivetkőzött embercsoport, pattanásig feszülő izmokkal birkózott a méteresnél vastagabb iszapréteggel. Olyan lendülettel ástak és csákányoztak, olyan lázas igyekezettel hordták el a kitermelt iszapot, amilyenre a régi idők munkafelügyelőjének korbácsa aligha kényszerítette volna a keze alá kerülő munkásokat. A kis bányászcsoporthoz dolgozott az azóta tragikus hirtelenséggel elhunyt Tóth János elvtárs is, Klastrompuszta ügyének egyik leglelkesebb híve és legodaadóbb támogatója.

A társadalmi összefogás erejét példázta az ő munkájuk is. Szabad idejük feláldozásával egy régi halastó - a „királyné tava” – kitisztításán fáradoztak, hogy a jelen és a jövő bányászainak és családjuknak frissítő fürdőt és köréje ligetes, pázsitos pihenőhelyet varácsoljanak. Nevezhetnénk a sors különös játékának is az itteni helyi adottságok felhasználását, mindenesetre a megváltozott időket jelképezi, hogy éppen az úgynevezett királyné tava szolgálja majd dolgozóink felüdülését.

A fürdő kialakítása azóta már ugyanúgy befejeződött, mint a völgyben fölvezető műút alapozása, vagy az egyik vízmosást átívelő betonhíd építése, mind megannyi állomása ennek az erőfeszítésnek.

A mi feladatunk azonban nem az előttünk kibontakozó munkás jelen és a nagyszerű jövő ismertetése, hanem a régmúlt idők történetének feltárása, megszólaltatása és a föléje boruló homály szétosztatása.

A tónál találtuk meg az első olyan tárgyi emléket, amelyek – ha nem is évszázadok távlatába, mégis – már a múltba vezettek bennünket. A tó ÉNY-i partját átvágták, hogy a forrás vizének ideiglenes lecsapolását és a csilléken szállított iszap elhordását megkönnyítsék. Ekkor bukkantak rá az egykori halastó régi vízvezető csatornájára, amelynek falát nagyméretű faragott kövekből építették és boltozatát íveltrel alakították.

Ezek az első nyomok biztatóak és sokat ígérőek voltak. Joggal számíthattunk tehát arra, hogy korábbi időből származó, gazdagabb és sokrétűbb folytatását találjuk majd meg a romterületen. Reménnyel és bizakodással telve haladtunk tovább s tettük meg a még hátralévő utat, a hatalmas ősfák árnyékában, egészen a völgyzáró domb oldalából fakadó forráscsoportig. Ennek vize a menedékház és a „Jó Szerencsét TSZ” –régebben az esztergomi káptalan majorjának – épületei által közrefogott romterületen tör fel a mélyből.

A romterület olyan meglepetést tartogatott számunkra, amely reményeinket egyszeriben szertefoszlatta. Épületekre, falakra nem bukkantunk, de még omladékos romokat is alig találtunk. Így nem a múlt hangulatának varázsa igézett meg, hanem ellenkezőleg a jelen sivársága, az a felmérhetetlen pusztítás döböntett meg bennünket, amely az egykori életnek csaknem valamennyi látható nyomát eltüntette. A szomorú látványért nem pótolhattak azok az évszázados fák sem, amelyeknek szinte összeérő óriási lombozata sátorként borul a romok helye fölé. Történeti idők tanúi ezek, de némán őrzik a föld alatt rejtőző emlékek múltját. Közöttük a romoknak itt-ott előbukkanó csekély maradványai inkább csak sejtetik, mint bizonyítják, hogy mekkora lehetett az épületekkel hajdan beépített terület kiterjedése.

Igen széles körzetben, mégpedig DK-en, DNY-on és részben Ny-on kisebb szakaszokban a mai földfelszínig kisedett kőfalat állapíthattunk meg, vagy

legalábbis irányát a terepforma alapján sejthettük. ÉK és K felé, a menedékház és a hozzávezető út környezetében azonban ezeknek is nyoma veszett.

A falnyomok már ekkor azt a benyomást keltették, hogy a hajdani épületcsoportot körülfogó kerítőfalból maradtak meg. Helyenként a fal koronájára települt több száz éves fák pedig világosan elárulták, hogy e kerítőfal, vagy legalább egy része, már igen régen elpusztult.

A forráscsoport, amelyet újabban betongyűrűkkel vettek körül s így közvetlen környezetét kiforgatták eredeti alakjából, láthatólag a kerítőfalon belül fakadt. Vize a körülzárt területen nagyjából É felé csörgedezhetett keresztül. Ma is ebben az irányban, de földbe süllyesztett vascsövön vezetik a forrás vizét az ugyancsak újonnan kiépített, úgynevezett Bence kútig.

A nyomon kísérhető falrészletek nagyjából egy olyan területet fogtak közre, amely É felé, tehát a völgy lejtésének irányában ereszkedő, hármasteraszt mutatott. A területnek ez a jellegzetes kiképzése igen szembeűnő s azt a képzetet keltette, mintha teraszos építkezés maradványa volna.

A kerített részen belül azonban falnyomok sehol sem látszottak, ami teljes bizonytalanságban hagyott bennünket a felől, hogy hol és milyen elrendezésű épületeket rejt magába ez a belső terület. Helyenként mesterséges falszerű kővonulatok, amelyeket megállapíthatólag újabban alakítottak ki, csak zavarták a tájékozódást. Az alsó teraszon pedig láthatólag utólagos terepegyengetések is akadályozták az eligazodást.

Csupán egyetlen olyan megfigyelhető jelenség volt a belső területen, amely építkezés nyomait mutatta. A középső és a felső terasz határán beszakadt pince nagyméretű gödre látható. Bejáratát az alsó terasz szegélyén világosan megállapíthattuk. Félig azonban betemetődött, beljebb pedig beomlott s így rajta behatolni nem lehetett. Egyelőre tehát nem dönthettük el, hogy a pincét – amelyhez babonák fűződnek – a középkorban építették-e? Annyi kétségtelen, hogy még újabban is használták. Bejáratát a jelenkorban téglával boltozták.

Kisebb tárgyi emlékek is csak igen szórványosan mutatkoztak a felszínen. Elsősorban az alsó és középső terasz határa mentén bukkantunk kevert földre és ebben középkori edénytöredékekre, néhány vasdarabra, tetőfedő

cserepekre és üvegdarabokra stb. E tájról került ki Szepessy Géza korábbi kisebb próbaásatása során az a belülről utólag kivájt oszloprészlet is, amelyet, egyéb szórványosan előkerült leletekkel együtt, a Dorogi Tájmuzeum őriz. A romterület szomszédságában, attól NY-ra jellegtelen őskori edénytöredékeket is találtunk.

Mindezek alapján világossá vált, hogy hosszú és fáradságos munka vár ránk, amíg tisztázhatjuk az itteni régi település képét és még több, amíg a hozzáfűződő legendák mögött meghúzódó történeti igazságra fényt deríthetünk.

III.

Terepbejárásunkon szerzett tapasztalataink és megfigyeléseink alapján 1959. évi ásatásunkat tájékoztató jellegűnek szántuk. Meg kellett ugyanis győződnünk, hogy megvannak-e azok az előfeltételek, amelyek egy nagyobb arányú ásatás megindításához szükségesek. Éppen ezért arra törekedtünk, hogy megállapítsuk a romterület kiterjedését és felkutassuk a kerítőfalon belül egykor álló épületek helyét. Egyúttal tisztázni akartuk, hogy a föld alatt mi maradt meg az épületekből és milyen állapotban vannak a falmaradványok?

A romterület kiterjedésének vizsgálatakor a legkevesebb gondot az a fal okozta, amely a hármasteraszt a DNY-i oldalon zárta le. Ennek ugyanis helyenként a mai földfelszínt elérő csonkjai világosan mutatták, hogy a kerítőfal ezen a szakasszon nagyjából egyenes irányban húzódott. Hozzácsatlakozó kutatóárkainkban megtalált falrészletek alapján pedig bizonyossá vált az a sejtésünk is, hogy a fal – kissé íveltén megtörve – az alsó terasz szegélyén halad tovább és ÉNY-ről határolja a területet. /Lásd a mellékelt helyszíni vázlaton a V-X, XII. kutatóárkokat./ Megkerestük a kerítőfalnak a felső teraszon húzódó DK-i szakaszát is /I-II. kutatóárok./ Ez a forrás közelében kétszer is megtörve a menedékház irányában halad tovább /III-IV. kutatóárok/.

Mindezek után kétségtelenné vált, hogy a forrás a kerítőfal DK-i sarkának közvetlen közelében tört fel a mélyből. A falon belül fakadt tehát és végig folyt a bekerített területen, amint azt már a terepszemlén is sejtettük.

A kerítőfalnak mindenütt már csak az alapozását találtuk meg. Általában 80-90 cm széles volt. Csupán az alsó terasz szegélyén építették 100-110 cm

szélesre, nyilván azért, mert itt a kidőlés veszélye inkább fenyegette a falat, mint a többi részeken. A falalapozás köveit igen gyenge habarcs kötötte össze.

A felső terasznak a kerítőfalon kívül eső részén, az alapozástól 4 m-re, egy 4,5 m szélességű és 2 m mélységű beásásra bukkantunk /I. kutatóárok./ Belsejét kizárólag kőtörmelék töltötte ki s így egyelőre bizonytalan, hogy a kerítést kívülről kísérő régi árok, vagy pedig újabban ásott gödör részletét találtuk-e meg.

Azt sem tudjuk még, hogy a kerítőfal kapuja hol lehetett. Az eddigi megfigyeléseink alapján azonban valószínűleg az alsó terasz Ny-i oldalán – a mostani bányászpihenő közelében – várhatjuk majd felbukkanását.

A kerítőfal nyomon követése során a romterület három oldalról körülhatárolódott. A szabálytalan alakú belső tér hossza meghaladja a 80 m-t. Eléggé tágasnak mutatkozott tehát, hogy nagyméretű épületek is bőségesen elférjenek rajta. Belső épületekre elsősorban a hármasszű DNY-i oldalon számítottunk. E terület kiképzése vonta ugyanis elsősorban magára a figyelmet. Meglepetésünkre a rajta keresztülhaladó I. kutatóárokban kőfalakra nem bukkantunk. A földrétegek a középső teraszon helyenként keverték és bolygatottak voltak ugyan, de a megfigyelt nyomok és előkerült leletek nem épületek belsejére vallottak.

Az aránylag széles alsó teraszt átvágó kutatóárokban /Ia/ kulturréteg úgyszólván nem mutatkozott, pedig itt a régi omladék felett későbbi, hordalékos feltöltődésre is számítani lehetett volna. Nagyon valószínű tehát, hogy viszonylag sík felületét részben utólag alakították ki. Az elegyengetéskor letermelt földréteg egy részét talán a középső terasz szegélyén halmozták fel. Ez magyarázná meg, hogy a középső terasz alsó részén miért vastagabb a leletekben gazdag kevert föld.

Az alsó teraszt lezáró kerítőfalhoz belül és kívül kőfalmaradványok csatlakoztak. Ezek azonban – mint később látni fogjuk – kisebb építmények alapozásainak bizonyultak s így a központi épületek felkutatásához nem nyújtottak segítséget.

A bekerített terület teraszos kiképzésű Ny-i felét tehát ki kellett kapcsolnunk vizsgálatunkból és a D-ről É felé bővülő terület K-i szakaszán kellett

az épületeket keresnünk. Mivel DK-en a források körüli szűk helyen jelentősebb épület nem férhetett el, a források tájától egyenletesen lejtő és egyre bővülő területnek az alsó teraszba simuló ÉK-i szakasza jöhetett csak számításba.

Az előzmények után nem ért tehát váratlanul, hogy a menedékház előtt bukkantunk rá az első olyan falrészletre, amely részint abban ütött el az eddigiektől, hogy szélesebb volt, részint pedig abban, hogy külső-belső felületét gondosabban képezték ki és köveit szilárdabb mészhabarcscsal fogták össze. E külső sajátosságai azonnal elárulták, hogy jelentősebb, nagyobb épülethez tartozik. – Ebből a bizonyos nyomból kiindulva igyekeztünk a megtalált épület alakját és méreteit tisztázni. Közben az is kiderült, hogy az épületfalak csonkjai miért nem voltak láthatóak a föld felszínén. Ennek oka nem csak az volt, hogy egységes gypeszőnyeg alakult kis a régen elbontott falak fölött, hanem az is, hogy e területet évtizedek óta a menedékház szemétdombjának használták.

Ki gondolta volna korábban, hogy e vastag szemétréteg alól fog kibontakozni a romterület legjellegzetesebb épülete. Már pedig ez történt. Munkánk során ugyanis egy templom szentélyének falát, majd a napfényre kerülő falak irányához szabott kutatóárkainkban és kisebb ásatási szelvényeinkben a templom hajójának falait találtuk meg /Lásd a XIII., XVIII-XIX., kutatóárkot és a XI., XV., XVIII. szelvényt/

Míg a kerítőfalnak mindenütt csak az alapozását bonthattuk már ki, itt a nagyméretű pusztítás ellenére is, megmaradtak helyenként a felmenő fal 20-40 cm magasságú csonkjai. Szélességük meghaladta az egy métert /110 cm/, alapozásuké pedig elérte a másfél métert is.

Ahogy nőtt, terebélyesedett és látható alakot öltött, a templom körvonala, úgy frissült fel – a biztos eredmény láttán – kedves munkatársainknak, az öreg nyugdíjas bányászoknak ereje és nőtt munkalendülete. Egyúttal megélénkültek emlékezetükben – de a látogatókéban is – az apjuktól, nagyapjuktól hallott hiedelmek a templomba temetett királynéről, a pajzánkodása miatt földalatti cellába zárt barátról, az elrejtett kincsről és a többi mondáról.

Nem kisebb izgalommal bontogattuk és vizsgáltuk mi is a régmúlt időknek szemünk elé táruló, némaságukban is sokat mondó emlékeit. Mi azonban megmaradtunk a valóságnál és azokat a jelenségeket igyekeztünk

megfigyelni és rögzíteni, amelyeket a lassanként kibontakozó földrétegekből, falmaradványokból és a napfényre kerülő tárgyi emlékekből kiolvashattunk.

A templom falait körös-körül még nem tárhattuk fel. Kutatóárkaink és kis szelvényeink a falaknak össze nem függő apró részleteit mutatták meg. Ezek pillanatnyilag egy egyhajós templom alaprajzába foghatók össze. Akár módosul ez az alaprajz a sorra kerülő részletes feltárás során, akár nem, kétségtelen hogy mindenképpen gazdagodni fog. Belső tagozódása mellett tisztázódnak majd olyan részletei is, amelyek ma még bizonytalanok, vagy ismeretlenek. Így pl. ki fog derülni, hogy a templomot toronnyal, illetőleg tornyokkal építették-e? Mostani ásatásunk már rávilágított a templom alaprajzának arra a sajátosságára, hogy a Ny-i homlokfalhoz torony nem csatlakozott. Toronyra vagy tornyokra azonban, a szentély mellett is rábukkanhatunk. Ennek tisztázása igen fontos lesz majd, mivel a torony elhelyezése, vagy esetleg hiánya az építkezésnek olyan jellegzetessége, amelyből magukra az építetőkre is következtethetünk.

Itt kell megemlítenünk, hogy a szentélyből kiinduló igen széles /180 cm/ falnak egyelőre nem ismerjük a rendeltetését. Az egyik támpillért is magába foglaló fal annyit mégis elárul, hogy a templomhoz É felől épületrész csatlakozott. /Lásd XI. szelvényt./

A templomhajó kibontott D-Ny-i sarkán és ennek megfelelően a még kibontatlan É-Ny-in is, a falakkal keresztet alkotó kettős támpillérre számítunk. Ez is különleges, de a középkorban nem ismeretlen építészeti megoldás. Közülük egyelőre csak az egyik oldalon, a Ny-i támpillér végét bontottuk ki, amelyhez egy későbbi igen gyengén épített fal csatlakozik /XVIII. szelvény/. A D-i irányban húzódónak a lezáródása még bizonytalan s így pillér helyett a sarokhoz csatlakozó fal indulását is jelezheti.

A templomnak egyelőre csak kis részleteit tártuk fel, mégis néhány olyan kérdésre már most feleletet kaptunk, amely az épület hiteles történetének kiderítését elősegíti. Így pl. ha az alaprajz tagozódásának arányait vizsgáljuk, feltűnik, hogy a templom hosszához /26 m/ és szélességéhez /8 m/ képest a hajó nagyon rövid, míg a szentély igen hosszú. Ez a jelenség arról árulkodik, hogy szerzetesi templom állott ezen a helyen. Közismert, hogy a szerzetesi templomok szentélyét azért építették hosszúra, mert a templomban folyó

egyházi szertartás alatt a szerzetesek általában a szentélyben, kétoldalt helyezkedtek el. Ha tehát a fenti megfigyelésekből leszűrt következtetés igaznak bizonyul, a továbbiakban a templomhoz épített rendház épülettömbjére is rá kell bukkannunk. Utóbbiba tartozhatnak bele azok a jelentős falrészletek, amelyeket a templomtól É-ra ásott kutatóárkokban /XIV., XXII./ találtunk.

A templom alaprajzának beosztása már egymagában is hitelesítette a hely elnevezését: klostrom, vagyis kolostor épületei állottak ezen a helyen. Ugyanakkor a néphagyományban többször is felbukkanó „barátok” elnevezést is alátámasztotta, ha arról nem is tájékoztathatott, hogy az itteni kolostorban élő szerzetesek milyen rendhez tartoztak. Bármilyen rend tagjai voltak is e szerzetesek, egykori életük más látható nyomait is itt hagyták. A szűk völgyben csörgedező tiszta forrásvizet ugyanis – más kolostorokhoz hasonlóan – mesterséges halastavakká rekesztették, hogy a böjti eledelből ki ne fogyjanak. A duzzasztó gátak ismétlődő maradványait a romoktól egészen Kesztölcig nyomon kísérhettük. /Közéjük tartozott a fürdővé most átalakított u.n. királyné tava is./

Térjünk azonban vissza ásatási megfigyeléseinkhez. A templom tengelye ÉK-DNy-i irányítású. Ez arról győzött meg bennünket, hogy – középkori szokás szerint – a templomot keletelve építették. A templomokat ugyanis ebben a korban – egy-két kivételt nem tekintve – K-Ny-i irányban építették, még pedig egyes kutatók szerint úgy, hogy védszentjének napján a szentélye a felkelő naphoz igazodjék. Mivel a különböző évszakokban a felkelő nap nem ugyanazon a helyen jelenik meg a szemhatáron, az említett felfogás alapján, a K-Ny-i iránytól aszerint van eltérés É vagy D felé, hogy a védszent névnapja tavasszal, ősszel, vagy nyáron illetőleg télen van-e.

Igen fontosak voltak számunkra az építkezésnek azok a jellegzetességei, amelyek a templom koráról vallottak. A szentélynek szögletesen megtörő, támpillérekkel kísért fala, továbbá a templom belsejében talált kőfaragványok – mérműves ablakrészletek, ajtóbéleldarabok, lábazat- és párkánytöredékek stb. – együttesen arról vallottak, hogy a templomot gótikus stílusban építették. Nyilvánvaló tehát, hogy a maradványaiban láthatóvá vált templomot a XIV. századnál korábban nem emelheték.

Ha a fentebb említett emlékanyaghoz hozzávesszük még az ásatás közben talált festett ablaküvegeket, többszínű festéssel borított vakolatdarabokat, ajtó-, vagy ablakvasalásokat stb., már most világosan elénk tűnik az épület gazdag és művészi ízlésű kiképzése. Mindez kitűnő építő-, faragó- és díszítő mesterek kezemunkáját dicséri.

A templom belső beosztásáról és tagolásáról nemcsak az a diadalívhez tartozó falszakasz tájékoztatott, amely a szentélyt és a hajót elválasztja. Ide kell sorolnunk a hajó ÉK-i sarkában egy 140x150 cm-es, a padlóból kissé kiemelkedő és nagy kövekkel kirakott felületet is. K-ről láthatólag 60 cm-es falvastagítással csatlakozott a diadalív felszakaszához. Egy mellékoltár maradványát véljük benne felismerni.

A templom helyenként megmaradt padlójának egyes részleteire is rábukkantunk. Különösnek látszott, hogy a szentélyben kétféle padlót is találtunk. K-i vége táján, tehát a még feltáratlan oltár környezetében, vörös színű, öntött /terrazzo/ padló, a többi részében négyzetes sima felületű téglákból rakott padló mutatkozott. Láthatóan ugyanilyen díszítetlen téglákkal fedték a templom hajójának padlóját is. A hajó régebben összeturkált középső részéből azonban néhány díszített padlótégla is előkerült. Rajtuk négy félkörívvel zárt, mélyített mezőben, kiterjesztett szárnyú, koronás fejű sas kidomborodó képe látható. /Rajza a címlapon/. Ezek vagy a templom korábbi padlójából maradtak meg, vagy egyidőben használták a sima felületűekkel. Utóbbi esetben a váltakozva lerakott téglák még inkább emelhatték a templom belsejének díszességét.

Egyező és hasonló módon díszített téglák és távolabbi környék középkori épülettromjai közül is előkerültek. Pilisszentkeresztről és Pomázról pedig egyazon mintával nyomott sasmadaras padlótéglákat ismerünk. Kétségtelen tehát, hogy ugyanannak a műhelynek a gyártmányait szállították ezekre a rangos helyekre.

Mind az öntött, mind pedig a téglapadló vetekszik a legjobb minőségű, hasonló római-kori padlókkal. A téglák bizonyára másodszor is kiégték, amikor a templom tűzvész martalékává vált.

A templom pusztulásának határozott bizonyítékait találtuk meg. Erről tanúskodtak a padló fölé emelkedő falmaradványok és a lezuhant építészeti

faragványok vörösre égett kövei, a padlón talált hamus-faszenes réteg, a törmelék közötti megolvadt bronztárgyak rögei stb. A láthatólag nagyméretű tűzvészrel bizonyára lezáródott az itteni kolostori élet is.

Ma még kevés a tárgyi emlékanyag és a helyszíni megfigyelés, amiből a tűzvész pontos időpontját megállapíthatnánk és amiből az akkor lejátszódó eseményeket hitelesen megeleveníthetnénk. A tárgyi leletek, pl. az edénytöredékek, a fémtárgyak stb. már most is világossá teszik, hogy a kolostor a török időkig fennállott. Így biztosra vehető, hogy a kolostor nem véletlenül gyulladt ki, hanem leégése egyik láncszeme annak a szinte felmérhetetlen rombolásnak, amely a 150 éves török uralom, majd a „felszabadító háborúk” során országszerte bekövetkezett. Azt azonban most még csak sejtethetjük, hogy a török hódítás idején belül – ugyanúgy, mint a környék más települései – talán Buda török kézre kerülése /1541/ és Esztergom eleste /1543/ között eltelt időben pusztult el. A kolostor a török csapatok felvonulásának irányába, ha nem is főútvonalába esett. A környéket átkutató martalócok is könnyen rábukkanhattak s a kolostort kifosztva, feldúlva, épületeire tűzcsóvát vethettek.

Nem tudhatjuk, hogy a továbbiak során fény derül-e arra, hogy a kolostort hirtelen lepte meg az ellenség, vagy gazdái már előbb biztos helyre menekültek. Így csak a röghöz kötött szegény emberek váltak földönfutókká, vagy kerültek – más tízezrekhez hasonlóan – rabszíjra. Arra azonban bizonyára választ kapunk majd, hogy a kolostor az 1540-es években pusztult-e el, vagy Kesztölcshöz hasonlóan még a század végén is laktak benne. Vajon Esztergom visszafoglalása /1595/ körüli zavaros idők jelentették-e végső pusztulását, vagy egyes részeiben még tovább folyt a visszaszivárgó lakosság élete, amelynek csak a XVII. századi „felszabadító háborúk” során, az országba özönlő nyugati zsoldosok garázdálkodása vetett véget? Olyan kérdések ezek, amelyekre a rendszeres ásatás folyamán feleletet várhatunk. Meg tudjuk talán még azt is, hogy az 1590-es évek közepén klastrompusztai lakos – a még álló épületek fala mellé-, vagy pedig a bizonytalan idők egyik menekülője – már a romok közé – rejtette-e el cserépedénybe összegyűjtött pénzét, amelyre véletlenül bukkantak rá a romterületen.

Egyenlőre azonban meg kell elégednünk azzal, hogy a tűzvészrel megpecsételődött a kolostor sorsa és megindult pusztulása. Az égnek meredező üszkös romok további sorsára is következtethetünk. Az omladozó

csupasz falakat később lebontották és széjjelhordták. A romterület falcsonkjaira telepedő több száz éves fák – amint már említettem – világosan elárulják, hogy az épületek pusztulása már nagyon régen megkezdődött. Talán az esztergomi káptalan majorsági épületeit ugyanúgy, mint Zichy Géza gróf egykori vadászlakát – amelyet utóbb menedékházzá alakítottak – részben a kolostor köveiből emelték. Bizonyára egyik-másik régi kesztölci ház is beszélhetne erről az olcsó építőanyagról, amelyhez erdőt járó gazdája könnyen hozzáférve, a völgyi úton leszállíthatott.

Ám a föld fölé emelkedő falak megsemmisítésével sem ért véget a rombolás. Bizonyára néphagyomány által is fűtött kíváncsiság s egyúttal a meggazdagodás vágya, sok embert ösztönzött arra, hogy fáradságosabb munkát vállalva, a föld alá behatoljon és ott is keressen, kutasson. Főként a rablóbarátok kincséről szóló monda adhatott régóta csákány-ásót a környék lakosságának kezébe. Már 1827-ből is ismerünk olyan feljegyzést, amely szerint „kincskereső emberek messze vidékről is eljönnek ide, hogy megkeressék az elrejtett kincset”. Amikor a falmaradványok még a föld fölé emelkedtek, a kincskereső tájékozódását is megkönnyítették.

A turkálások méreteit már eddigi ásatásunk is érzékelteti. A templom belsejének D-i és Ny-i felét a padlószintnél, a falakon kívüli részeket pedig a középkori külső járószintnél jóval mélyebben átforgatták. Ezzel a templomban elhantolt halottak egy részének csontjait is kiforgatták régi nyugvóhelyéről.

Az át- meg átforgatott földből előkerülő embercsontok arról tanúskodtak, hogy a templom belsejében temetkeztek. Így remélhetjük, hogy a fel nem dúlt részek alatt találunk még bolygatatlan sírokat, amelyek a romokkal összefüggő kérdések kibogozásában előbbre vihetnek bennünket.

A templomba temetkezés szokása a középkorban általános. Rendszerint a templomok körül – főként a világi plébánia – templomok, de részben a szerzetesi templomok körül is – az úgynevezett cinteremben is hantoltak el halottakat.

A jövő ásatásai fognak arra választ adni, hogy az itteni templom körül van-e cinterem. Annál izgatóbb ez a kérdés, mivel bizonyos kapcsolata van a Gertrud-legendával is. Bár az utóbbiról a fentiekben már említést tettünk, szükségesnek látszik, hogy újra emlékezetünkbe idézzük.

Amint láttuk, a hiteles írott források adatai arról tanúskodnak, hogy Gertrud királynét a pilisi ciszterciek monostorában temették el, a nép körében megőrzött hagyomány szerint pedig Klastrompusztán alussza örök álmát. A kettő együtt azt jelentené, hogy itt a ciszterciek kolostora állott. Ezt az egyszerűnek látszó megoldást azonban bonyolítja, hogy a ciszterciek a temetkezésekben bizonyos megszorításokat érvényesítettek. Ezek közé tartozott – az egyháztörténészek szerint -, hogy csak kivételesen engedték meg templomunkban világi személy eltemetését. Ez a megszorítás a mi esetünkben azonban különösebb problémát nem vet fel. A királyné holttestének befogadását a kolostorba, nemcsak rangja, hanem halálának körülményei is indokolták, odatemetését pedig oklevél is bizonyítja. Eszerint Gertrud földi maradványai Klastrompusztán is pihenhetnek. Ám a ciszterciek egyúttal azok közé a szerzetesrendek közé tartoztak, amelyek templomuk köré temetőt egyáltalán nem telepítettek. Ebből pedig az következik, ha a most megtalált templom körül temetőre bukkanunk, az önmagában is kétségessé teszi, hogy klastrompusztai romok azonosak az egykori ciszterciek monostorának maradványaival.

E gondolatokat ébresztették fel bennünk a napfényre kerülő kormos, égett falak, a hamurétegből felbukkanó alaktalan darabokká olvadt bronzrögök és a helyenként alapozásig kiszedett falak törmelékéből előkerülő töredezett embercsontok. kerestük a múltba szertefutó gondolatszála összekötő láncszemeit. Ám e szálak helyenként még kibomolva, megszakadozva összekuszálódnak. Így a belőlük alakuló történeti képsor nem illeszthető még össze olyan szerves egységbe, mint ahogyan a szövőnő fürge ujjai nyomán a fonalak színes szálai gazdag mintájú szövetté szövődnek össze.

Az egykori élet össze nem függő részleteiről árulkodnak az alsó teraszon, a kerítőfal mentén megtalált kőfalalapozások és a környezetükben megfigyelhető jelenségek is. Az alapozásoknak csak kisebb szakaszait bonthattuk ki s így rendeltetésük megítélésében most még sok a bizonytalanság. Láthatólag kisebb építményekhez tartoznak, amelyek kívül és belül csatlakoztak a kerítőfalhoz. Két helyen bukkantunk ilyenekre. A belső építmények alapozásának kövei bekötnek a kerítőfalba s így azzal bizonyára egy időben épültek. Közülük az egyiknek körös-körül kibontottuk az alapjait, tehát méreteit is megállapíthattuk /VI. szelvény/. Kiderült, hogy egy négyszögletes,

kissé szabálytalan alakú – nagyjából 2.20 m hosszú és 1.60 m széles – belső teret fognak közre a 70-80 cm széles falak. A belülről átégett falak, a közöttük felhalmozódott vastag pernyeréteg és az agyaggal letapasztott kúpcserepekkel kirakott alja alapján arra gondoltunk, hogy nagyobb méretű kemence-féle maradványát ástuk ki ezen a helyen. I. Ulászló királynak /1440-1444/ a hamurétegben talált pénze azt mutatja, hogy a XV. században használták.

A másik helyen /XII. szelvény/ a kerítőfaltól befelé induló fal átégett köveiből hasonló rendeltetésű építményre következettünk. Ám éppen a templom átégett kövei arra figyelmeztetnek, hogy végleges következtetést ne vonjunk még le ebből a jelenségből. A kövek átégése ugyanis összefügghet a kolostort elpusztító tűzvészrel is.

Hasonló bizonytalansággal ítélnéljük meg egyelőre a kerítőfalhoz csatlakozó hevenyészettnek látszó kőfalakat is. Ezek kisebb építmények – műhelyfélék – zárófalainak látszanak. Utólag építették hozzá a kolostor zárófalához. A XII. szelvényben kibontott összefüggő részletnek egy méteres falai 3.20 m hosszú és 2.75 m széles négyszögletes helyiség felét határoltak. Környezetében ugyanúgy vastag faszenes réteget, igen nagy tömegű vassalakat stb. találtunk, mint az alsó terasz kerítőfalának kibontott részei mellett /VII-X. kutatóárok/. Bizonytalan azonban, hogy ezek egykorú feltöltődést, vagy későbbi feltöltést jeleznek-e. Az alsó teraszról ugyanis – amint arról már beszámoltam – megállapíthattuk, hogy felületét későbbi időben elegyengették. Lehetséges tehát, hogy a kerített terület alsó szegélye mentén részben utólag halmozódott fel a leletekkel kevert réteg.

A kerítőfal külső oldalához toldott építményekkel másutt is számolnunk kell. Erről győzött meg bennünket az a gyengén épített kőfalazat és kemence, amelynek részletére a DNy-i oldalon, a kerítőfal és a mostani bányászpihenő épülete között, terepegyengetéskor bukkantak. Innen is sok vassalak, vastárgy és hamu került elő az ásatásunkat követő időben.

Téglaboltozatú kemencék részleteit a kerítőfalon belül, a középső teraszon bontottuk ki. /I. kutatóárok/. Arra azonban, hogy ezek az itt folyó élet egységébe hogyan és mikor illeszkedtek bele, ezután kell majd fényt derítenünk, hasonlóképpen a középső terasz alá nyúló pince alakjára, méreteire és készítésének idejére is.

A középső teraszon áthaladó kutatóárokban /I./ korábbi időből származó tárgyi emlékre, mégpedig egy római-kori sírláda két töredékére is rábukkantunk. A hiányos felirat is világosan elárulja, hogy a szépen díszített kőemlék a II. századból származik. A romterületen – amint már fentebb említettem – szórványosan római-kori pénzeket és edénytöredékeket korábban is találtak. Biztosra vehető tehát, hogy a sírláda töredékei sem véletlenül kerültek ide. Az sem valószínű, hogy a középkori falak emeléskor építőanyagként szállították erre a helyre. Inkább feltehető, hogy a rómaiak is felismerték a hely szépségét és megtelepedtek. Így az itteni kőépítkezésnek római-kori előzményei is előbukkanhatnak.

IV.

Befejezésül - az elmondottak alapján - összegezzük röviden előkészítő ásatásunk eredményeit és körvonalazzuk az előttünk álló feladatokat.

Ha a romterület további kutatásának szempontjait vesszük alapul, azt mondhatjuk, hogy kitűzött célunkat elértük. Tájékozódunk a romok kiterjedéséről és rábukkanhatunk a belső épületekre is. Ásatásunk megnyugtató eredményt hozott a tekintetben, hogy a rendszeres feltárás folyamán jelentős épületmaradványokra, továbbá hiteles rétegződésre és tárgyi emlékanyagra is számíthatunk. Mindez lehetőséget nyújt arra, hogy a kolostor múltjára fényt derítsünk, lakóinak életét megismerjük és egyúttal arra is, hogy a földből kibontakozó kőfalakat a helyszínen megőrizzük és bemutassuk. Reméljük tehát, hogy nemcsak a végső pusztulástól mentünk meg fontos építészeti maradványokat, hanem a helyreállítás után értékes és tanulságos középkori műemlékkel gazdagítjuk a Pilis hegység legszebb részén kiépülő bányászudülő környezetét.

Ha ásatásunk eredményét a néphagyományok szemszögéből nézzük, kétségtelen, hogy a romokkal összefüggő kérdések egyik-másikára általánosságban már most feleletet kapunk. Bizonyossá vált pl., hogy a középkorban kolostor /"klastrom"/ állott a romok helyén, ami azt is jelenti, hogy szerzetesek /"barátok"/ éltek benne. – Gertrud királyné halálával és eltemetésével szervesen, vagy akár csak laza szálakkal összefüggő kérdések megoldásában azonban nem jutottunk előbbre. Egykorú épületek ugyanis nem kerültek elő s ásatásunk közben olyan jelenségek sem mutatkoztak, amelyek

határozottan mellette, vagy ellene szóltak volna annak, hogy a Bánk-bán tragédia eseményei valóban itt játszódtak le.

Ennek tisztázására nem is törekedhettünk. Feltárásunk ugyanis tájékozódó jellegű volt s így nagyobb mélységekbe sehol sem hatoltunk le. A település élete során egymás fölé halmozódó rétegekből többnyire a legfelsőket, tehát a legkésőbbieket vágtuk csak át. Az előbukkanó épületfalak és tárgyi emlékek tehát erről az időről vallottak. Ezért tudunk pillanatnyilag többet a késői építkezésekről, a kolostor pusztulásáról és annak körülményeiről, mint a középkori település keletkezésének idejéről, korai alakjáról és lakóinak életéről. – Ám az eddig napfényre kerülő középkori tárgyak arról tanúskodnak, hogy e terület az Árpádkorban – tehát a XI-XIII. században – is lakott volt. Így az alsóbb rétegekben XIII. századi épületek maradványaira, a templom belsejében pedig e korból származó temetkezésekre is rábukkanhatunk. Olyan leletek is előkerülhetnek tehát, amelyek a legendák mögötti igazság kiderítéséhez adatokat szolgáltatnak.

Kutatásunk azonban a Gertrud-tragédia által leszűkített körön belül nem rekedhet meg. Ismételten láthattuk, hogy az írott források, a legendák és a régészeti leletek olyan kérdéseket is felvetettek, amelyeknek egyes számai sokkal távolabbra futottak szét. E kérdések megoldásához tehát kutatásunk során, időben és térben egyaránt, szerteágazó társadalom- és településtörténeti fonalakat kell felgombolyítanunk. Induljunk el a következő szálak mentén, hogy belőlük egyelőre összecsomózhassuk a reánk váró feladatok egyre bonyolultabbá váló hálóját.

Kezdjük a legrövidebbel. Az eddig megismert középkori emlékanyag – ha hiányosan is – az egész magyar középkort felöleli. A részletes ásatás során tehát a romok területén – akarva-akaratlanul – a kolostor, vagyis egy kis középkori közösség életének évszázados folyamata fog szemünk elé tárulni.

Ennél tovább haladhatunk, ha azokat az összefüggéseket is figyelembe vesszük, amelyeket részint a közeli barlangok középkori leletei, részint a völgyben sorakozó halastavak, továbbá a Kesztölcire vonatkozó írott adatok jeleznek. Ebből ugyanis önként következik, hogy az ásatással párhuzamosan, kutatásunkat az egész völgyre ki kell terjesztenünk, az élet alakulását pedig szinte napjainkig kell nyomon követnünk. – Megnyugtató módon a legendák

által felvetett kérdéseket is csak úgy oldhatjuk meg, ha az elmondottak mögött rejtőző valóságot kifürkésszük.

Még tovább vezetnek bennünket a megismert rómaikori és őskori leletek. Ezek meggyőzően bizonyítják, hogy munkánk folyamán nemcsak nagyobb területet kell figyelembe vennünk, hanem ezer évek távlatába visszafelé is kell tekintenünk.

Az eddigiek világosan mutatják, hogy az a kutatás, amely a magyar múlt egyik tragikus és számunkra mélységes tanulságokat rejtő történeti eseményéhez fűződik, szükségszerűen egyre inkább bővül, terebélyesedik, míg végül is az évezredes emberi művelődés – mába torkolló – történeti folyamatának vizsgálatává válik. Ennek a folyamatnak azonban minden láncszeme kutatásra vár még. E kutatás eredményei alapján rajzolhatjuk majd meg az emberi élet itteni kibontakozásának és alakulásának természetét és menetét. Csak így ismerhetjük meg, miként illeszkedett be az ember a környezetbe, munkájával hogyan alakította a nyers tájat és hogyan szolgálta a fejlődést. Így bogozhatjuk azt is ki, hogy e kis völgyben a meg-megújuló emberi közösségek hogyan illeszkedtek be az egymást követő társadalmak életének szövevényébe.

Az összefüggéseknek ebben a gazdaságában bontakoznak ki a megoldásra váró tudományos feladataink. Megvalósításukra részint hivatásérzetünk ösztönöz, részint az a bizalom kötelez, amely munkánk iránt a Komárom Megyei Tanács VB.-nak és a Dorogi Szénmedence dolgozóinak nagyarányú és sokrétű támogatásában nyilvánul meg. Meg vagyok győződve, hogy a közösen, válllvetve végzett munka során közvetlen kapcsolataink frissen sarjadó hajtásai egyre inkább izmosodni fognak s végül a kölcsönös megbecsülés és barátság erős törzsű és dús lombosított fájává fognak növekedni.

Reméljük, hogy munkánkkal mi is méltó részeseivé válunk annak a nagyszerű erőfeszítésnek, amely a klastromi romok környékét kulturtájává alakítja. Tetteinkkel szeretnénk elősegíteni, hogy Klastrompuszta – új nevéhez illően – a szó nemes értelmében is, Klastromligetté váljék.

I R O D A L O M

Az előkészítő ásatás szerény eredményeire támaszkodó vázlatos beszámoló szükségtelenné teszi, hogy részletes irodalmi utalásokat közöljek. Így csupán néhány összefoglaló jellegű és részletmunka felsorolására szorítkozom. Ezek más- és más természetű adataikkal főként az előzmények megrajzolásához és elemzéséhez szolgáltak forrásul.

A Keszölcse és környékére vonatkozó történeti adatok nagy része megtalálható Knauz Nándor, *Monumenta ecclesiae Strigoniensis /I-II. Esztergom, 1874-82/* és Knauz-Dedek Crescens Lajos /u.a. III.1924/ oklevélgyűjteményében. – Egyes részletekkel kiegészítik: Knauz Nándor, a Garan-melletti Szent-Benedeki apátság I. Budapest, 1890., Esztergom vármegye. Monografia-kiadás, év nélkül., Bártfai Szabó László, Pest megye történetének okleveles emlékei. Budapest, 1938., Fekete Lajos, Az esztergomi szandzsák 1570. évi adóösszeírása. Budapest 1943., Prokop Gyula-Zolnay László, Bél Mátyás Esztergom vármegyéről. Tatabánya, 1957. – A pilisi ciszterciekről tájékoztat: Békefi Remig, A pilisi apátság története, I-II. Pécs, 1891. – A lovagrendekről útbaigazít: Knauz Nándor, a János-lovagok Esztergomban. Magyar Sion 1865., Balics Lajos, A római katolikus egyház története Magyarországon. II/2. Budapest, 1890., Dercsényi Dezső-Zolnay László, Esztergom. Budapest, 1956. – A Gertrud-tragédiáról szóló krónikás elbeszélések megtalálhatók: A.F. Gombos, *Catalogus fontium historiae Hungaricae. I-III.* Budapest, 1937.- A tragédiát részletesebben elemzi az oklevelek és krónikák alapján: Balics Lajos idézett munkája /II/1. Budapest 1888/, továbbá a Bánk-bán-tragédia igaz története c. adatközlés, Tatabánya. 1960. – A középkori utakat ismerteti: Glaser Lajos, A Dunántúl középkori úthálózata. Századok /LXIII/ 1929. – A barlangok régészeti leleteiről tájékoztatnak: Bella Lajos, Újabb hazai barlangkutatók. Archaeológiai Értesítő /XXXII./ 1912., Harsányi Pál, Pénzhamisító műhely maradványai. Numizmatikai Közlöny /XIII/ 1914. Jánossy D. – Hermann M.-K. Varrók S. Vértes L., *Forschungen in der Bivakhöhle, Ungarn. Eiszeitalter und Gegenwart, 8. /1957/ Bonn.* A klastromi romterületről származó szórványos leletekkel Szepessy Géza ismertetett meg. Több irányú segítségét ez úton is köszönöm.

